

Kroniek

C. van Dijk

Nogmaals Paas

Al een klein jaar is er onrust in onze kerken over de benoeming van dr. Stefan Paas als universitair docent aan de Theologische Universiteit te Kampen. In deze bijdrage wil ik proberen te beschrijven wat er dit jaar is voorgevallen om zo aan te geven hoe we er nu in deze kwestie voorstaan. Een en ander loopt uit op een concreet verzoek aan de Theologische Universiteit.

Het begon allemaal met de benoeming van dr. Paas aan de TU voor een leeropdracht in het masterprofiel Missionaire Gemeente. Stefan Paas is gepromoveerd oudtestamenticus, die de laatste jaren veel over missionair werk heeft gepubliceerd.

GereformeerdBlijven.nl

Op de benoeming is gereageerd door een zevental predikanten uit onze kerken, toen verenigd (en deels nog) rond de website gereformeerdBlijven.nl.

Zij stelden kritische vragen over de opvattingen van dr. Paas over de uitleg van de geschiedenissen die we in Genesis - Jozua aantreffen. Zij deden dat op basis van zijn proefschrift uit 1998 en een artikel uit het blad *Wapenveld* uit 2001. De conclusie van de bezwaar indienende collega's was dat Paas gecapituleerd had voor inzichten uit de godsdiensthistorie. Die inzichten lijken zwaarder te wegen dan het gezag van de Schrift.

De dissertatie van dr. Paas ging over scheppingsvoorstellingen bij enkele profeten uit de achtste eeuw voor Christus. Hij betoogt daarin dat al in de achtste eeuw bij profeten voorkomt dat ze God de Schepper noemen. Daarmee verzet hij zich tegen een trend in de godsdiensthistorische benadering van het Oude Testament, waarin beweerd wordt dat pas in de tijd van de Babylonische ballingschap er gesproken wordt over God als Schepper. Dr. Paas wil dus binnen de kaders van de godsdiensthistorische methode aantonen dat God voorgesteld als Schepper al eerder voorkomt dan pas in de tijd van de ballingschap.

Dat de boeken Genesis en Exodus God als Schepper tekenen, wordt niet als geldig argument beschouwd, omdat men ervan uitgaat dat de boeken van Mozes als geheel en in eindredactie van latere datum zijn.

Nergens blijkt echter dat dr. Paas omwille van het wetenschappelijke debat met dergelijke bijbelkritische opvattingen is meegegaan en er zelf een andere opvatting op nahoudt. Nee, er blijkt op allerlei plaatsen dat hij ervan uitgaat dat de in die boeken beschreven feiten zo niet hebben plaatsgehad. In elk geval beslist het bijbelse getuigenis niet over de feitelijkheid. En daar zit toch een groot probleem. Zo groot dat de zeven collega's kwamen tot de volgende conclusies:

Conclusies

- 1. Dr. Paas komt in zijn omgang met de Schrift in strijd met wat we belijden in de artikelen 2-7 van de NGB. En in vraag en antwoord 19 van de Heidelbergse Catechismus.*
- 2. Zou dr. Paas een formulier vergelijkbaar met het Ondertekeningsformulier voor docenten al ondertekend hebben, dan zou hij dadelijk op grond daarvan geschorst behoren te worden.*

3. *Hij voldoet niet aan het vereiste dat aan de universiteit docenten en predikanten moeten doceren die in de eerste plaats betrouwbaar zijn volgens de Schriften.*

De collega's vroegen om die reden om de benoeming ongedaan te maken.

Nader Bekeken

Ook in ons blad werd kritisch over de benoeming van Paas geschreven. De toenmalige eindredacteur sprak van een onbegrijpelijke benoeming (Kroniek februari). Dr. Wilschut betitelde het proefschrift van Paas als schriftkritisch. En hij verwees naar een artikel van Paas uit 2003 in *Theologia Reformata*, dat ongeveer gelijktijdig verscheen met de Engelstalige versie van zijn proefschrift. Daarin gaf Paas aan dat de wetgeving van het Oude Testament meer een profetisch ideaal tekent dan historische werkelijkheid. Concreet houdt dat bijvoorbeeld in dat er waarschijnlijk geen twaalf stammen uit Egypte zijn geleid, maar een beperkte groep, wellicht te vereenzelvigen met de Levieten* (die immers geen eigen erfdeel in Israël hebben en de godsdienst vernieuwden naar aanleiding van het verhaal van de wetgeving op de Sinai).

De godsdiensthistorische ontwikkeling is waarschijnlijk anders geweest dan de Bijbel ons vertelt. Het bijbelse verhaal is verteld met een redactionele doelstelling, in een veel latere tijd dan we altijd dachten. En bijvoorbeeld zeker niet door Mozes zelf.

Dr. Wilschut eindigde zijn artikel met een verzoek.

‘Daarom zal het zaak zijn dat er vanuit de TU opening van zaken gegeven wordt. Is dr. Paas inmiddels van mening veranderd? Laat dat dan alsjeblieft publiek gezegd worden.’

Ons blad heeft zich nooit van de in de Kroniek uitgesproken zorg gedistantieerd. En zeker wilden we niets liever dan opening van zaken vanuit Kampen.

Kampen

Vanuit Kampen kwam een reactie. Geschreven door de hoogleraar Oude Testament, prof.dr. G. Kwakkel, medewerker van ons blad.

Hij schreef twee artikelen die in *De Reformatie* en in *Nader Bekeken* verschenen. (In ons blad gebeurde dat in april jl.).

Prof. Kwakkel lichtte daarin de godsdiensthistorische methode die Paas gebruikte, toe. Die methode beoogt de feitelijke ontwikkeling van de godsdienst te beschrijven. Niet hoe het naar Gods openbaring *moet*, maar hoe het vanuit historisch perspectief *gebeurd is*. De methode is het beschrijven van objectief vast te stellen feiten en gaat uit van algemeen toegankelijk bronnenmateriaal, zonder dat de Bijbel daarin een gezag heeft dat boven andere bronnen uitgaat. Sterker nog, sinds de negentiende eeuw, betoogt de hoogleraar, wordt in de liberaal-theologische wereld algemeen aangenomen dat de oudtestamentische teksten uit veel later datum stammen dan de daarin beschreven gebeurtenissen. Dat maakt ze niet erg betrouwbaar als bron van godsdiensthistorisch onderzoek. Ook maken de in het Oude Testament beschreven wonderen dat niet-gelovige historici bijbelverwijzingen maar beperkte waarde toedichten.

Volgens Kwakkel heeft Paas zich aan de spelregels van de godsdiensthistorische methode willen houden, los van wat zijn eigen overtuiging is. En binnen die spelregels heeft hij een goed werkstuk afgeleverd, waarin hij duidelijk maakt dat God al eerder Schepper wordt genoemd dan tot dusver werd aangenomen. Eeuwen eerder dan de Babylonische ballingschap.

Dat doet hij met de wapens van de godsdiensthistorische wetenschap. Over zijn eigen opvatting kunnen we in het proefschrift niet zoveel vinden.

Paas heeft zich in de dateringskwesties van oudtestamentische bijbelboeken aan de gangbare historisch-kritische methode aangepast. Dat had ook te maken met de universiteit waaraan hij promoveerde.

Kwakkel gaat ook in op wat Paas profetische geschiedschrijving van het Oude Testament noemde: dat de geschiedschrijving in het Oude Testament vanuit een bepaalde doelstelling van de auteurs gebeurt. De keuze van wat wel en niet verteld wordt, hangt samen met de doelstelling van de geschiedschrijver. Daarbij geeft Kwakkel voorbeelden uit de boeken Koningen en Kronieken. Helaas komt de hoogleraar er in dat verband niet toe om dat gegeven toe te passen op de vraag of Israël nu wel of niet met twaalf stammen uit Egypte geleid werd en de wet op de Sinai ontving door bemiddeling van Mozes. En daar wrong nu net de schoen.

Kwakkel geeft aan dat er gesprek mogelijk is over de feitelijkheid van de zaken die in de eerste hoofdstukken van Genesis beschreven worden. Voor Paas gaat het daar niet zozeer over de vraag hoe de wereld is ontstaan, als wel over de vraag wie wij als mensen zijn. Daarmee stemt de hoogleraar in, maar hij blijkt wel te hechten aan de verbinding tussen de feitelijkheid van wat beschreven staat en de boodschap voor ons. Wat is tenslotte een boodschap als er geen feiten onder liggen? Uit andere publicaties van dr. Paas blijkt volgens Kwakkel dat hij zich door de Schrift wil laten gezeggen. Daarmee is er, besluit hij, basis voor vertrouwen en samenwerking.

Behandeling van bezwaren

Ondertussen lag er dat verzoek van de zeven predikanten om de benoeming te herzien. De behandeling daarvan verliep voor de indieners niet zoals ze zich dat vooraf hadden voorgesteld.

Er vond een gesprek plaats met dr. Paas. Dat was een vertrouwelijk gesprek, waaruit door hen geen inhoudelijke mededelingen zijn gedaan. Het enige dat ze op hun website daarover vermelden, is dat ze niet tot het inzicht zijn gekomen dat ze dr. Paas niet goed hadden begrepen of dat hun bezwaren uit de lucht gegrepen zouden zijn.

De Raad van Toezicht van de universiteit reageerde op het verzoek om de benoeming te herzien met de mededeling dat individuele kerkleden geen rechtsingang hebben bij dit college. De Raad van Toezicht wordt aangesteld, aangestuurd en beoordeeld vanuit de generale synode. En op het handelen van de Raad van Toezicht kunnen individuele kerkleden geen bezwaar aantekenen.

Ondertussen schrijft de Raad van Toezicht wel iets inhoudelijks over het verzoek:

‘Wanneer kerkleden ons attenderen op een aangelegenheid waarin wij duidelijk iets over het hoofd hebben gezien of een misslag hebben begaan, zouden we ons daar zeker op bezinnen en zijn wij ook bereid dat te herstellen. Wij zijn daar echter door uw brief niet van overtuigd en wij zien geen gronden om terug te komen op de benoeming die door het College van Bestuur van de Universiteit is gedaan.’

Moeten we nu vaststellen dat de bezwaren wel of niet inhoudelijk zijn behandeld? Formeel niet. Maar het is duidelijk dat de Raad van Toezicht de bezwaren niet deelt.

We moeten blijkens een persbericht van de universiteit, gedateerd 31 maart jl., de artikelen van prof. Kwakkel lezen als het officiële verweer van de universiteit. Verder zegt de universiteit een studiedag over de materie toe.

De bezwaarde predikanten hebben hun moeiten vervolgens voorgelegd aan het curatorium van de universiteit. Het toezicht op het gereformeerde gehalte van de opleiding tot de dienst van het Woord ligt daar immers.

Ook daar ontvingen de broeders een teleurstellende reactie. De bezwaren hebben betrekking op een periode voordat dr. Paas aan de universiteit verbonden was. Daarover gaat het curatorium niet. En over het ongedaan maken van benoemingen gaat dat college al helemaal niet. Het curatorium heeft als taak erop toe te zien dat dr. Paas zijn handtekening onder het ondertekeningsformulier in zijn werk aan de universiteit hartelijk naleeft.

Opnieuw gebeurt er daarbij iets opmerkelijks: Er wordt geen inhoudelijke behandeling van de bezwaren gegeven. Maar er wordt wel op de bezwaren ingegaan. In de woorden van de brief van het curatorium: *‘Overigens is er in Kampen wel begrip voor uw vragen m.b.t. de dissertatie en latere publicaties van dr. Paas. De TU loopt voor die vragen ook niet weg, maar is voornemens binnenkort daar speciaal aandacht aan te geven.’*

Begrip is al wat meer dan wat de Raad van Toezicht inhoudelijk toevoegde. En in elk geval is het meer dan wat prof. C.J. de Ruijter in *De Reformatie* van 4 april vond van deze en andere bezwaren: indianenverhalen...

Anderen

Dit jaar werd er ook kritisch op de benoeming gereageerd door de emeritus hoogleraar J. Douma en door ds. A.H. Verbree. Zij deden dit in het *Nederlands Dagblad* in april. Verbree verweet Paas dat hij zich in een positie had gemanoeuvreerd waarin hij zijn geloof op een zijspoor moest zetten. Moet je dat wel willen? Is dat niet buigen in de tempel van Rimmon?

In het weekblad *De Reformatie* van 2 mei schrijft Douma dat Paas zeer overtuigend in de huid van de schriftcritici gekropen is, maar dat nergens blijkt dat hij er ook weer uit gekropen is. Douma geeft aan dat hij zich niet langer tegen de benoeming van Paas verzet. Dat baseert hij op het feit dat Paas de belijdenis heeft ondertekend en dus daarop aanspreekbaar is. Douma blijft wel zeer kritisch staan tegenover zijn proefschrift en de wijze van theologiseren die hij daarin toepast.

In een reactie schrijft prof. De Ruijter in hetzelfde nummer van *De Reformatie* dat er een rode draad loopt door heel het theologiseren van Paas. En dat is die van het overtuigd spreken met de vijand in de poort. De Ruijter betoogt dat de huid van de schriftkritiek waarin Paas gekropen zou zijn, nooit de huid van Paas geworden is.

Ten slotte (althans in dit overzichtje, dat niet bedoelt uitputtend te zijn) schreef ds. J. de Wolf in ons blad een evaluerend artikel, nadat het wat rustiger geworden was.

In dat evaluerende artikel concludeert De Wolf dat Paas een zelfstandig theoloog is die in relatieve zelfstandigheid zijn posities kiest. Daarmee verzet De Wolf zich tegen het beeld dat Paas zich zou hebben aangepast aan een methodiek die hem eigenlijk tegen de borst zou stuiten. De Wolf toont aan dat Paas in zijn dissertatie wel degelijk ook zijn eigen visie doet horen. Er zit duidelijk continuïteit in de manier waarop Paas omgaat met de heilige Schrift. Daarin toont De Wolf aan dat de verdediging door professor Kwakkel niet overtuigend is.

Recent

Kort geleden schreef dr. Paas een korte column in het blad *CV.Koers*. Uit die column blijkt dat Paas in elk geval de onder ons geldende uitspraak van de synode van Assen 1926, in het geding rond Geelkerken, niet voor zijn rekening neemt.

De column is dermate kort dat ik die hier in zijn geheel overneem:

‘Het verbaast me dat het RD de spreekbuis van het creationisme is’

Creationisme is onder Nederlandse, orthodoxe christenen nooit erg populair geweest. Maar er waren en zijn uitzonderingen. Die waren tot voor kort bijna allemaal te vinden in één groep kerken: de kerkelijke stroming die ontstond uit de Doleantie en de afsplitsingen daarvan. ‘Moderne’, twintigste-eeuwse gereformeerden bleken vanaf 1926 vatbaarder voor het rationele ‘vastspijkeren’ van de uitleg van Genesis 1-3 dan de meer ‘ouderwetse’ gereformeerden.

In de evangelische beweging kwam dit denken in een stroomversnelling. Voor een deel is dit te verklaren uit het Amerikaanse netwerk van de beweging, voor een ander deel uit haar DNA: de evangelischen van de jaren zeventig waren voor het overgrote deel ex-gereformeerden. De organisaties die in die tijd het creationisme op de Nederlandse markt brachten, de Evangelische Omroep en de Evangelische Hogeschool, hadden ook heel wat mensen uit deze stromingen als oprichters.

Over het creationisme als zodanig heb ik weinig te melden. Maar de aantrekkingskracht ervan op bepaalde groepen christenen heeft zeker te maken met een moderne, rationalistische inslag. Meer ‘bevindelijke’ groepen waren er altijd huiverig voor. Daarom verbaast het me enorm dat het *Reformatorisch Dagblad* zich de laatste tijd zo opwerpt als een spreekbuis voor deze ‘wetenschappelijke’ bewijsvoering van de Schrift. Heeft dit te maken met een cultuurverandering (lees: modernisering) van de Gereformeerde Gemeenten, de ruggengraat van het RD-publiek? Ik vrees het. In mijn jeugd werden de Gereformeerde Kerken (synodaal) altijd aangewezen als de kant waar het niet heen moest. Dat gebeurde met deze formule, die ik nu graag aan het RD voorhoud: ‘Pas op, met de gereformeerden is het ook zo begonnen.’

Stefan Paas is lector gemeenteopbouw in Ede en universitair docent missiologie in Kampen.

(*CV.Koers*, november 2009, p. 17)

Hier constateert (of construeert) Paas een curieus onderscheid tussen afgescheidenen en dolerenden. Het wil er bij mij niet in dat onder de kerken van de Afscheiding de opvattingen van Darwin minder met argusogen werden en worden bekeken dan in de kerken van de Doleantie. Het duidelijke geluid van het RD doet anders vermoeden.

Er werd in afgescheiden kring misschien niet op een wetenschappelijke manier gewerkt aan een antwoord op het darwinisme. Dat gebeurde logischerwijs eerder in het meer wetenschappelijke milieu van de Doleantie (de Vrije Universiteit).

Maar tussen Afscheiding en Doleantie ligt bij mijn weten geen waterscheiding in het waarden van het creationisme, en zeker niet in het waarden van de uitspraken van de synode van Assen. K. Schilder, die onder ons toch bekend mag staan als ‘zoon der Afscheiding’, nam het in zijn publicatie uit 1928 *Een hoornstoot tegen Assen?* welsprekend op voor de uitspraken van deze generale synode.

Paas waarschuwt er terecht voor om je geloof niet te baseren op wetenschappelijke inzichten die het gelijk van de Bijbel zouden moeten bewijzen. In dat verband vind ik het wel moeilijk zijn eigen proefschrift te positioneren.

Is het echt waar dat je kiezen moet tussen een bijbelkritisch wetenschapsmodel enerzijds (waarvoor Paas in gematigde vorm toch lijkt te kiezen) of een creationisme waarbij je op wetenschappelijke wijze de evolutietheorie blijft aanvallen?

Natuurlijk moet de exegete van de eerste bijbelhoofdstukken niet in kerkelijke uitspraken worden vastgelegd. Daar ging het de synode van Assen ook niet om. Het ging daar om de klaarbaarheid van de Schrift. De Schrift openbaart ons iets over de oorsprong van onze wereld. En over de oorsprong van de zonde. Als feiten van het begin. Klaarbaar. Er moet in de kerken een schriftgeloof zijn, dat ermee moet leven dat er wellicht heel wat vragen openblijven, maar datgene wat in de Bijbel verteld wordt, als Gods openbaring beschouwt. Dat namen de kerken in 1926 in bescherming.

Paas is als lid van de CGK niet gebonden aan die uitspraak. Maar hoe zit dat als docent aan onze universiteit?

Kampen, spreek

De universiteit heeft ons beloofd dat er een studiedag of een conferentie komt. Daar is het wachten nog op. Niet geheel duidelijk is me waar zo'n conferentie dan over gaat: over de godsdiensthistorische methode in de bijbelwetenschap? Over de status van Assen 1926? Misschien zelfs over het verschil tussen afgescheidenen en dolerenden op dit punt?

De Wolf had in zijn artikel in het oktobernummer van dit blad nogal wat vragen.

Mag een schriftgelovige opschrijven dat 'Jahwe waarschijnlijk een afsplitsing is van de Kanaänietische koningsgod El'? Natuurlijk staat zo'n zin in een bepaald verband. Maar we hebben het toch over de Vader van Jezus Christus, die hemel en aarde geschapen heeft en in zijn hand houdt? De eerbied voor Hem kun je toch niet buiten haakjes zetten? Vragen, over de profeet Jesaja en het boek Jesaja. Over Mozes en de boeken en de psalm (90) van Mozes. Was Mozes de eerste grote profeet of is hij een profetisch verdichtsel? Gaat Mozes aan de profeten vooraf? Of moeten we het omdraaien?

Dan zijn er de vragen rondom de handtekening onder de belijdenis. Prof. Douma accepteert de benoeming van Paas, vanuit het vertrouwen in die handtekening. En zo is het ook goede kerkelijke stijl. Maar toch blijven er vragen: impliceert dit dat Paas' manier van theologiseren valt binnen de bandbreedte van het ondertekeningsformulier? Of moet je zeggen: dat heeft hij voor die tijd geschreven, beoordeel hem op basis van zijn functioneren na de ondertekening (dat lijkt de benadering van het curatorium te zijn)? Daarop moet een duidelijk antwoord komen.

De vragen zijn nogal ongelijksoortig. Er zijn vragen bij waarbij ik me afvraag: moeten we die op het niveau van studiedagen en conferenties bespreken? Als open vragen waarover je confereren kunt? We hebben er toch kerkelijke uitspraken over? Wat is daar dan vandaag de status van?

En dan is er nog de kerkrechtelijke vraag.

De uitspraak van de synode van Assen 1926 is in gang gezet door de bezwaren van een enkel kerklid. Is voor een eenvoudig beroep op die uitspraak een zevental predikanten zelfs onvoldoende? Bij alle respect en alle begrip voor de zorgvuldigheid van procedures doet het me toch allemaal wat vreemd aan.

Zou het niet goed zijn als voor de komende generale synode helder wordt gemaakt welke weg nog wel begaanbaar is? En voor alle duidelijkheid: die vraag wordt niet ingegeven door een behoefte aan kerkelijke relschopperij. Integendeel, helderheid dient de vrede. En neemt eventuele relschopperij de wind uit de zeilen.

Afgesloten 27 november 2009.

Noot:

- * In de Engelstalige versie heeft dr. Paas de suggestie losgelaten dat het bij de uittocht uitsluitend om de Levieten zou gaan.